

CITEVA PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU NEOLITICUL TÎRZIU DIN MUNTENIA ȘI OLTENIA

de DOINA GALBENU

Lipsa unor monografii sau a unor lucrări ample care să trateze o microarie culturală sub toate aspectele a făcut ca unele culturi studiate parțial și publicate în diferite articole restrînse să revină în atenția cercetătorilor pentru a întregi, cu date noi, conținutul culturii de care se ocupă sau pentru a clarifica unele aspecte culturale mai puțin discutate.

În cazul de față ne vom referi la cele două culturi ale neoliticului tîrziu din Oltenia și din Muntenia (cultura Sălcuța și cultura Gumelnița), care, în ultima vreme, sînt considerate de unii cercetători ca o singură unitate culturală, cultura Sălcuța devenind în acest caz o variantă regională a culturii Gumelnița.

Vom încerca să aducem unele precizări în legătură cu conținutul cultural complex al celor două culturi și, din confruntarea lor, să vedem care este realitatea în stadiul de astăzi al cercetărilor.

În linii generale cele două culturi se dezvoltă paralel, cuprinzînd întreaga etapă a neoliticului tîrziu, cu precizarea că, cultura Gumelnița se naște ceva mai devreme decît cultura Sălcuța. Ultima fază, a IV-a, este mai scurtă la cultura Gumelnița, unde mișcările de populații dinspre est și sud sînt mai timpurii și mai puternice în regiunea de est a Munteniei și mai tîrzii în Oltenia.

Asemănările care există între materialele acestor două culturi a făcut pe unii cercetători să le considere o singură cultură cu aspecte regionale. În felul acesta cultura Sălcuța, socotită încă de la primele sale descoperiri ca o cultură de sine stătătoare, a fost integrată culturii Gumelnița. În ultimii ani se pare că această ipoteză este folosită destul de des¹.

În cele ce urmează ne propunem să arătăm caracteristicile esențiale ale celor două culturi și din compararea lor să tragem unele concluzii care să argumenteze, în limitele cercetării actuale, existența pe aceste teritorii a două culturi distincte. Unele apropieri făcute între cele două culturi nu pledează în favoarea unui aspect regional, ci mai curînd a unui fond general balcanic. Așezările de pe ambele maluri ale Oltului nu vor fi puse în discuție, deoarece, așa cum se întîmplă în regiunile de contact dintre două culturi, aici se găsește un aspect mixt pe care îl vom discuta cu alt prilej.

Cultura Gumelnița se naște pe un fond Boian, de la care moștenește o serie de caracteristici culturale, care o individualizează din prima fază.

¹ Vl. Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, București, 1968, p. 10; Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970, p. 52; Anton Nițu, *Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană*, în *Arheologia Moldovei*, VII, 1972, p. 21.

Cultura Sălcuța se naște pe un pregnant fond Vinča, cu influențe ale culturilor din jur și, în special, ale culturilor din sud, care sînt de aspect gumelnițean. Aceste influențe îi dau, uneori, mai ales în sudul Dunării, aspectul de variantă regională. Din fondul vechi Vinča, și apoi din influențele pe care le suferă de la fazele timpurii ale acestei culturi, putem enumera o serie de factori esențiali.

În confecționarea uneltelor de piatră există o tradiție a fondului central balcanic Vinča, care nu a fost sesizat în cultura Gumelnița. Nu se poate vorbi în cultura Sălcuța de o „industrie” a uneltelor și armelor de silex, așa cum o putem numi pentru cultura Gumelnița. Cultura Sălcuța este o cultură cu puține unelte din piatră și silex, iar acestea, puține cîte sînt, sînt făcute neglijent și folosite pînă la epuizare.

Diferența dintre cele două culturi este mare, cînd se compară uneltele lucrate în diferitele faze de dezvoltare ale acestor culturi. Uneltele culturii Gumelnița sînt de silex de bună calitate, foarte bine lucrate și de dimensiuni mari, uneori ajungînd la 30 cm lungime o lamă. Se găsesc din abundență, în așezările cercetate se pot număra cu sutele, în timp ce în așezările Sălcuța acestea sînt puține. Nu putem vorbi de un drum mai lung de aducere a silexului, deoarece aceeași absență a lui se constată (luînd în considerație materialele publicate) și în Republica Populară Bulgaria și în Serbia, unde puteau să-l aibă din Balcani mult mai repede. Problema apropierei sau distanței de sursele de extragere sau obținere a materiei prime nu este nici pe departe un motiv al lipsei uneltelor din așezările sălcuțene. Aspectul dobrogean al culturii Gumelnița este de natură să ne convingă că acolo se găsesc multe unelte din silex².

Diferența între cele două culturi se vede și în mărimea uneltelor și în felul în care ele sînt lucrate. Cultura Sălcuța are unelte de dimensiuni mici și mijlocii, asemănătoare întrucîtva acelor din neoliticul mijlociu din Oltenia, de la care moștenește tipul de prelucrare a uneltelor de silex. Sălcuțenii nu cunosc (sau dacă o cunosc nu o folosesc) tehnica scoaterii lamelor lungi curbe de pe bulgării mari. Cea mai lungă unealtă din cultura Sălcuța este la nivelul lamelor obișnuite din cultura Gumelnița (10—12 cm). Uneltele din piatră sînt și ele la fel de rare în Oltenia. Chiar atunci cînd s-au adus de diferiți colecționari aceste unelte de piatră, care pot proveni din așezări sălcuțene, nu ne indică o bogăție a lor în așezările respective. Faptul că în săpături ele sînt rare ne arată slaba lor frecvență.

Și la uneltele din metal se observă unele deosebiri. Alexandru Vulpe³ face două grupe din dățile de cupru găsite la sud de Carpați, una aparținînd tipului gumelnițean și alta tipului sălcuțean. După datele pe care le avem, acestea nu se prelucrau în aria nord-dunăreană de răspîndire a celor două culturi, ci la sud de Dunăre, unde se lucrau tipuri în cultura Gumelnița pentru populațiile gumelnițene și în aria culturii Sălcuța, probabil pe lîngă minele de aramă de la Zlot⁴ pentru populațiile culturii Sălcuța.

Așezările din lungul văii Oltului sînt de fapt o dovadă a amestecului între cele două culturi. Acest aspect, pe care îl putem numi deocamdată Reșca, poate

² Așezarea de la Hirșova a dat, într-o singură campanie, nu mai mare ca aceea de la Cerātu din 1967, aproape 200 unelte din silex și destul de multe unelte din piatră, în timp ce la Cerātu am descoperit numai 50.

³ Al. Vulpe, *Insecurturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*, în SCIV, nr. 2. 1973, p. 221 și urm.

⁴ N. Nasich, Slotsko Pečina, *Site préhistorique à plusieurs couches*, în *Epoque préhistorique et protohistorique en Jugoslavie, Recherches et résultats*, Beograd, 1971, p. 196.

fi socotit ca apropiat mai mult de cultura Gumelnița. În așezările aparținând culturii Gumelnița din regiunea delimitată mai sus se altoiesc destul de multe influențe sălcuțene, dar aspectul general al materialului de la Reșca, ca și din alte așezări din această zonă, este gulmenițean⁵.

Problema locuințelor din cultura Sălcuța, faza I, este și ea de discutat. Nu se poate ca populații dintr-o regiune să-și facă locuințe de suprafață cu osatură din lemn, lipită cu chirpic, iar celelalte populații, care formează un alt aspect al aceleiași culturi, din altă regiune, să locuiască în bordeie sau colibe. Aceasta ne-ar indica fie diferențe stratigrafice și cronologice între ele, fie diferența culturală, așa cum este în cazul nostru diferența între cultura Gumelnița și cultura Sălcuța.

În Dobrogea, populațiile culturii Gumelnița, din faza în care se formase cultura Gumelnița (faza Hirșova), aveau locuințe mari asemănătoare aceloră din nivelele târzii ale populației culturii Boian din care păstrase o parte din tradițiile culturale.

Locuitorii așezărilor culturii Sălcuța și-au făcut la început locuințe în bordeie și colibe și abia în a doua fază de dezvoltare și-au făcut locuințe din osatură de lemn lipită cu chirpic. Or, dacă ar fi fost aceleași populații ca cele din Muntenia și-ar fi făcut de la început locuințe de suprafață ca și acelea.

Studierea materialului ceramic scoate în evidență și mai clar deosebirile mari ce despart cele două culturi.

Ceramica sălcuțeană este o ceramică arsă cenușiu, cu nuanțe spre brun-cenușiu, în timp ce aceea a culturii Gumelnița este o ceramică șocolatie-castanie, cu nuanțe de gălbui și de cărămiziu. Ceramica neagră este întâlnită mai des și formează o grupă bine individualizată în cultura Gumelnița, în timp ce, în cultura Sălcuța, ea este sporadică.

Ceramica sălcuțeană, prin aspectul său general, are vase adinei și de dimensiuni mici și mijlocii, care ating rareori diametrul de 30 cm, în timp ce în ceramica Gumelnița, această dimensiune este aceea medie, ea avînd vase mai mari. Străchinile, în care culturile se aseamănă cel mai mult, sînt mai scunde în cultura Gumelnița. Evoluția străchinilor și a castroanelor din cultura Gumelnița este cunoscută⁶ și diferă de aceea a culturii Sălcuța.

Diferența esențială pe care noi o considerăm este din punct de vedere al concepției lor despre felul cum trebuia să arate un astfel de vas. În cultura Sălcuța: simplu, lustruit, forma spunînd totul; în cultura Gumelnița: ornamentate, rareori fiind numai lustruite. Pictura cu grafit și culoare albă e întâlnită frecvent în cultura din Muntenia în toate nivelurile și pe toate formele de străchini și de castroane.

Socotim că pictura cu grafit este adusă în cultura Sălcuța de populațiile culturii Gumelnița. La început, aceste vase pictate au fost importate, apoi s-au lucrat pe loc de meșteri locali sau chiar de meșteri veniți din aria culturii Gumelnița în împrejurări greu de precizat.

Ceea ce trebuie remarcat este faptul că ceramica sălcuțeană este rar pictată cu grafit și că nu o putem alătura culturilor de la noi din țară, contemporane cu ea, care au o tehnică de lucru a picturii foarte bine pusă la punct. Din acest punct de vedere o putem alătura ceramicii culturii Vinča cu care are permanente legături, și care a stat la baza formării ei culturale. Ca dovadă ne sînt și desco-

⁵ Informație primită de la D. Marînescu, care a efectuat săpături la Reșca.

⁶ Doița Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hirșova*, în SCIV, 2, 1962, p. 302, fig. 14.

peririle mai bogate de ceramică pictată cu grafit în aria de est a culturii Sălcuța și de împușinarea lor în aria de vest, așa cum am arătat mai sus.

Ceștile, care formează un capitol de diferențieri culturale, sînt scunde, cu gît înalt și fără tortițe în Cultura Gumelnița și scunde, cu gît mic sau gît înalt, dar totdeauna cu două tortițe, în cultura Sălcuța. Diferența este vizibilă și în felul de a proporționa părțile vasului, care arată mai înalt în cultura Gumelnița și mai scund și larg în cultura Sălcuța (comparațiile se fac permanent în cadrul aceleiași faze de dezvoltare).

Din repertoriul formelor, mai putem aminti în cultura Gumelnița vasele cu prag, capacele țest și vasele în formă de pară, primele absente în cultura Sălcuța, iar celelalte două abia întîlnite în ultimele faze (III și IV), dar cu profile diferite de acelea ale culturii Gumelnița. În acest timp, mișcările de populații pe direcția est-vest puteau să aducă în mișcarea lor către vest, alături de ceramica cu scoică în pastă, și unele forme gumelnițene. Numai pe linia de contact între cele două culturi se întîlnesc ambele forme, mai ales în sudul Dunării, deoarece acolo așezările de acest tip, săpate, sînt chiar în regiunea de interferență a celor două culturi⁷.

Din punct de vedere al clasificării culturii Sălcuța, printre culturile care folosesc în decorarea ceramicii în primul rînd pictura, aceasta este o problemă greu de rezolvat acum. Noi o socotim ca o ceramică nepictată, ca și aceea Vinča, care folosește în decorarea ceramicii în special incizia sau formele de decor adîncit și în foarte mică măsură pictura. Cultura Sălcuța nu poate sta nicidecum în rînd cu culturile contemporane Gumelnița, Petrești, Cucuteni-Ariușd, a căror ceramică pictată este în proporție mare, iar incizia sau alte tipuri de decor, făcute prin metode incisive, ocupă un loc minor în decorarea vaselor. Nici pictura pusă după ardere nu este mai des folosită decît aceea cu grafit, ca să ne îndreptățescă să socotim cultura Sălcuța ca o cultură cu majoritatea materialului ceramic pictat. Într-o proporție destul de mică (circa 1—3%), ceramica bună și foarte bună sălcuțeană este pictată în tehnicile amintite, ceea ce nu ne îndreptățeste să o considerăm cu o pictură dezvoltată ca în ariile amintite mai sus. Cu cît ne apropiem de aria de interferență cu cultura Vinča tîrzie, pictura cu grafit scade în așa măsură încît la Almăjelu este întîlnită pe circa 15 fragmente din totalul materialului săpat (circa 8 000 fragmente), cantitate infimă, care uneori nici nu poate fi luată în considerație.

Plastica este cu totul diferită de aceea a culturii Gumelnița. Nici nu putem vorbi de o plastică antropomorfă sau zoomorfă în cultura Sălcuța, care să-i fie specifică. Ea nu a moștenit de la culturile mai vechi, și în special de la cultura Vinča, minunatele figurine ale acesteia, figurine care se mai păstrează încă în aria în care populația Vinča își continuă felul ei specific de viață și nici de la vecinii dinspre răsărit a căror plastică este de asemenea demnă de remarcat.

Nu putem acuza populațiile sălcuțene că nu aveau un gust artistic dezvoltat, dar comparîndu-le cu populațiile din jur acest lucru reiese de la sine. Idolii antropomorfi sînt foarte rari și lucrați simplu, fără grijă, fără ornamente. Sînt schematici într-atît încît la cei zoomorfi e greu de determinat ce animal a dorit să reprezinte.

⁷ Henrietta Todorova Simeonova, *Die vorgeschichtlichen Funde von Sadovec (Nordbulgarien)*, în „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz“, 1968, fig. 14.

La acest capitol nici nu putem face vreo asemănare cu populațiile gulme-
nițene, a căror plastică este bine individualizată⁸.

În concluzie, cultura Sălcuța este o cultură de sine stătătoare, cu forme spe-
cifice ale vieții materiale, care o deosebesc și individualizează față de culturile
vecine contemporane și mai ales de cultura Gumelnița.

QUELQUES PRÉCISIONS EN RAPPORT AVEC LE NÉOLITHIQUE TARDIF DE VALACHIE ET D'OLTÉNIE

— Résumé —

Dans la présente communication, l'auteur fait une analyse comparative des cultures de Gumelnița et de Sălcuța, dans le but de préciser leur caractère fondamentalement différent. Considérées jusqu'à présent comme deux variantes régionales de la même culture, développées au sud des Carpates, l'auteur montre qu'il s'agit en réalité de deux cultures distinctes, greffées sur des fonds culturels différents et à évolutions différentes. La culture de Sălcuța se forme sur un fond Vinča, la culture de Gumelnița sur un fond Boïan. Dans la culture de Sălcuța les outils de pierre et de silex sont peu nombreux et de petites ou moyennes dimensions; dans la culture de Gumelnița ils sont très nombreux et de moyennes ou grandes dimensions.

De même, les habitations diffèrent au cours des premières phases des deux cultures contemporaines: les populations des établissements de la culture de Gumelnița se bâtissent de habitations de surface, tandis que celles de la culture de Sălcuța utilisent, à côté de celles-ci, des huttes à demi enfouies dans le sol.

La céramique des deux cultures diffère également, tant par les formes que par le décor. Même les écuelles, forme commune aux deux cultures, sont de types différents. Les vases Sălcuța sont trapus, polis et le plus souvent sans décor; ceux de la culture de Gumelnița sont hauts et décorés de peinture.

Les mêmes différences apparaissent dans la sculpture: il suffit de mentionner les idoles en os, caractéristiques pour la culture de Gumelnița, qui sont extrêmement rares dans la culture de Sălcuța.

En conclusion, l'auteur souligne les caractères différents, comme origine et comme développement, de ces deux cultures contemporaines, qui occupent des aires voisines, mais distinctes. En général, la culture de Gumelnița est plus évoluée que celle de Sălcuța, qui a pourtant bénéficié de certaines bonnes influences, telle que la pénétration de la peinture au graphite.

⁸ Vl. Dumitrescu, op. cit., p. 72 și urm.